

BÖLÜŞDÜRÜCÜ LOGİSTİKANIN İDARƏETMƏ QƏRARLARININ İŞLƏNMƏSİ VƏ QƏBULU ÜSULLARININ TƏKMİLLƏDİRİLMƏSİ

Daxil olub: 9 iyun 2022-ci il
Qəbul olunub: 22 sentyabr 2022-ci il
Received: 9 June 2022
Accepted: 22 September 2022

Alican Abbasov¹, Bəhrüz Quliyev²
¹i.e.d., prof., UNEC
²doktorant, Milli Aviasiya Akademiyası,
¹alican.abbasov@gmail.com
²musayevferid017@gmail.com

Xülasə

Rasional və optimal idarəetmə qərarlarının qəbulu istehsalın, marketinqin, kommersiyanın və logistikanın biznes-proseslərinin logistizasiyasının əsas istiqaməti sayılır. Məqalədə əsasını iqtisadiyyatda idarəetmə qərarlarının işlənməsi və qəbulu nəzəriyyəsi təşkil edən bölüşdürücü logistikanın idarəetmə qərarlarının məzmunu və strukturu açıqlanır.

Logistika sisteminin səviyyəsi, logistikanın funksional sahəsi, axın prosesinin növü, idarəetmənin tipi və səviyyəsi, məqsədli istiqamətlənmə və alınan nəticə, idarəetmənin funksiyaları və s. əlamətlərə görə logistikada qərarların təsnifatı təklif olunur. Bölüşdürücü logistikanın idarəetmə qərarlarının işlənməsi və qəbulu üsullarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində elmi əsaslandırılmış təklif və tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: logistika, bölüşdürücü logistika, idarəetmə qərarı, qərarların qəbulu üsulları, axın və menecment.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ РАЗРАБОТКИ И ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНОЙ ЛОГИКИ

Альджан Аббасов¹, Бахруз Гулиев²
¹д-р экон. наук, проф., UNEC
²докторант, Национальная академия авиации
alican.abbasov@gmail.com, musayevferid017@gmail.com

Резюме

Принятие рациональных и оптимальных управленческих решений является основным направлением логистизации бизнес-процессов производства, маркетинга, коммерции и логистики. В статье раскрываются содержание и структуры управленческих решений распределительной логистики, в основе которых лежит теория разработки и принятия управленческих решений в экономике.

Предлагается классификация решений в логистике по признакам уровня логистической системы, функциональной области логистики, вида потокового процесса, типа и уровня управления, целевой направленности и получаемого

результата, функции управления и т.д. Даются научно-обоснованные предложения и рекомендации по совершенствованию методов разработки и принятия управленческих решений распределительной логистики.

Ключевые слова: логистика, распределительная логистика, управленческое решение, методы принятия решений, поток и менеджмент.

DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF MANAGEMENT DECISIONS OF DISTRIBUTORY LOGISTICS

Abbasov Alican¹, Guliyev Bahruz²

¹Dr., Prof., Azerbaijan State Economic University

²Phd student, National Aviation Academy

¹alican.abbasov@gmail.com, ²musayevferid017@gmail.com

Abstract

Rational and optimal management decisions are the main direction of logistics of business processes in production, marketing, commerce and logistics. The article describes the content and structure of management decisions in distribution logistics, which is based on the theory of development and decision-making in management in the economy.

A classification of decisions in logistics is proposed according to characteristics such as the level of the logistics system, the functional area of logistics, the type of flow process, the type and level of management, purposefulness and the result obtained, the functions of management, etc. Science-based proposals and recommendations have been made to improve the methods of developing and making management decisions in distribution logistics.

Keywords: logistics, distribution logistics, management decision making, decision making methods, flow and management.

1. Giriş

Bölüşdürücü logistika sistemində xərclərin çox hissəsi əmtəə-materialların bölüşdürmə prosesinin – tədavül altsisteminin payına düşür. Bu sahədə xərclərin azaldılması üçün resursların axtarılıb tapılması yüksək diqqət çəkir. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, tədavül altsisteminə xərclərin azaldılması yollarından biri müasir logistika alətlərindən səmərəli istifadə və makro və mikrosəviyyədə logistik sistemin qurulmasıdır.

Oturmuş iri şirkətlər öz fəaliyyətlərində logistik konsepsiya, sistem və texnologiyaları uğurla tətbiq edərək mövcud resurslarının optimallaşdırılmasına nail olurlar. Bölüşdürücü logistika sistemi tədavi altsisteminin dinamik inkişaf edən mühüm elementi sayılır. Bölüşdürücü logistika sistemində idarəetmə qərarlarının qəbulu üsullarının kifayət qədər dərindən öyrənilməsi, differensiyalaşmış funksiyalarla çoxlu sayda vasitəçilərin mövcudluğu və onların arasında qarşılıqlı əlaqənin zəifliyi, habelə əmtəə-materialların hərəkətinin koordinasiya olunmaması istehlakçıya çatdırılan məhsulun dəyərini artırır. Bu isə öz növbəsində istehsalçı şirkətin bazar strategiyasının həyata keçirilməsinə mane olur, məhsulun rəqabət qabiliyyətini azaldır və digər neqativ nəticələrə gətirib çıxarır. Müasir dövrdə bölüşdürücü logistikanın mühüm problemlərindən biri onun iştirakçılarının, vasitəçilərinin maksimum azad olduğu şəraitdə logistik zəncirin idarə edilməsi mexanizminin təkml olumamasıdır. Əmtəənin bölüşdürülməsi ilə məşğul olan şirkətin şöbələrini və istehlakçıya əmtəənin çatdırıldığı logistik zəncirin iştirakçılarının idarəediciləri altsisteminə logistikanın alətləri barədə məlumatı yoxdur, bölüşdürücü logistikada iştirakçıların razılaşmalarının artırılması və xərclərin azaldılmasının logistik modelləri və üsullarından istifadə olunmur. Bu baxımdan, bölüşdürücü logistikanın idarəetmə qərarlarının işlənməsi və reallaşdırılması üsulları ilə bağlı problemlər xüsusi aktualıq kəsb edir və onların tədqiqinə böyük ehtiyac vardır.

2. Logistik idarəetmə barədə elmi-nəzəri yanaşmalar

Logistik idarəetmə anlayışı, idarəetmənin effektivliyinin müəyyənləşdirilməsi üsulları və meyarları barədə iqtisadçılar arasında yekdil fikir yoxdur, müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. İ.T.Frolovun redaksiyası ilə nəşr edilmiş fəlsəfi lüğətdə idarəetmə təşkilatı sistemlərin strukturunun saxlanılması, fəaliyyət rejiminin dəstəklənməsi, onun proqramları və məqsədlərinin reallaşdırılmasını təmin edən funksiya kimi müəyyənləşdirilir [9].

S.İ.Ojeqov və A.N.Uşakovun redaksiyası ilə nəşr edilmiş lüğətlərdə idarəetmə dedikdə nəyinsə (əmtəə-materialın) hərəkət istiqaməti və nəyinsə fəaliyyətinə (əmtəə-material axınına) rəhbərlik başa düşülür [3]. Bu lüğətlərdə metod dedikdə nəzəri tədqiqatın üsulu, yaxud nəyinsə praktiki həyata keçirilməsi başa düşülür. Bununla əlaqədar logistik inteqrasiya konsepsiyasının reallaşdırılmasının ən effektiv yollarının (üsullarının) axtarılması məsələsi aktuallaşır.

Ənənəvi idarəetmə sisteminə görə idarəetmə qarşılıqlı əlaqəli funksiyaları: təşkil, planlaşdırma, uçot, təhlil, nəzarət, tənzimlənmə və stimullaşdırma sistemi kimi müəyyən edilir [1, s.42]. Bölüşdürücü logistika sistemində idarəetmə funksiyalarının predmetini material, informasiya və maliyyə axınları təşkil edir. İdarəetmə sisteminin tək-

milləşdirilməsi daim dəyişən xarici mühit şəraitində əmtəə və digər axınların hərəkətinin optimallaşdırılması və şirkətin məhdud resurslarından daha səmərəli istifadə edilməsi probleminin həllini nəzərdə tutur.

Logistik idarəetmə bölüşdürücü logistika sisteminin fəaliyyətilə bağlı qərarların qəbulu və reallaşdırılması ilə ifadə olunur. Qərarların qəbuluna təkanına problem situasiya xidmət edir. Problem situasiya dedikdə idarəedici sistemin arzu olunan və real vəziyyəti arasında vahid üsulla aradan qaldırılmalı bilən kənarlaşma başa düşülür [2].

İdarəedici sistemin arzu olunan və real vəziyyəti haqqında təəssuratın yaranması idarəetmənin mühüm elementi sayılır. Sonrakı mərhələdə idarəedici sistemin real vəziyyəti arzu olunanla müqayisə edilir. Əvvəlki iki mərhələnin nəticələri əsasında idarəedici sistemə öz təsirinin məqsədləri və onların reallaşdırılması üsulları müəyyənləşdirilir.

Logistikanın paradıqlarından istifadə etməklə bölüşdürücü logistika sisteminin idarə edilməsini təkmilləşdirmək üçün həm müəyyən şəraitin olması, həm də idarəetmənin xüsusi üsullarının öyrənilməsi vacibdir. Logistik idarəetmə nəzəriyyəsi sistemli təhlil, ekonometriya, statistika, menecment, marketinq və biznes kimi elmlərin metodologiyasına əsaslanır. Bölüşdürücü logistika sisteminin idarə edilməsinin bütün mərhələlərində yaranan idarəetmə məsələlərinin həlli üçün idarəetmə üsullarından istifadə edilir.

Bölüşdürücü logistika sisteminin işinin effektivliyini artırmaq üçün fəaliyyət konsepsiyası təklif edilir. İnsanın təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədyönlü olduğunu nəzərə alaraq BLS-nin fəaliyyət məqsədinin formalaşması həm vacibliyinə, həm də fəaliyyət qaydasına görə birinci dərəcəli addımdır.

Bölüşdürücü logistika sisteminin idarə edilməsi prosesi aşağıdakı mərhələlər üzrə həyata keçirilir:

Birinci mərhələ - sistemli təhlil metodikasından istifadə edərək BLS-nin arzu olunan vəziyyəti haqqında təəssuratın formalaşdırılmasıdır. Fəaliyyətin strateji məqsədi müəyyənləşdirilir. İdarəetmə təcrübəsində məqsəd dedikdə nail olunması məsləhət görülür ideal, əvvəlcədən verilmiş nəticə başa düşülür. Məqsəd ikili məzmunu malikdir. Bir tərəfdən, məqsəd qanuna və qanunauyğunluğa əsaslanır, yəni obyektivdir. Məsələn, BLS üçün məqsəd istehlakçı ilə əlaqə quraraq onun əmtəəyə olan tələbini ödəməkdir. Digər tərəfdən, məqsəd rəhbər tərəfindən formalaşır və o, rəhbərin ideal, fikrən konstruksiyasıdır. BLS-nin strateji məqsədinin müəyyənləşdirilməsi üçün marketinq üsullarından istifadə edilməlidir, çünki onlar bazarın marağını (konyunkturunu) nəzərə almaqla BLS-nin məqsədini düzgün formalaşdırmağa imkan verir. Ətraf mühiti qiymətləndirmək üçün BLS sistemli təhlil, ekspert qiymətləndirmə, Delji, marketinq və sosioloji tədqiqatlar metodlarından istifadə etmək olar.

İkinci mərhələ - BLS-nin real vəziyyəti haqqında təəssüratın yaradılmasıdır. BLS-də mövcud vəziyyət haqqında obyektiv, ətraflı və dəqiq informasiyalar əldə etmək üçün funksional-dəyər təhlili və riyazi-statistik metodlardan istifadə oluna bilər. Funksional-dəyər təhlil metodunu tətbiq etməklə əsas metodoloji prinsip – funksional yanaşma sayəsində ən yüksək effektivliyə nail olmaq mümkündür. Funksional yanaşma logistik yanaşma aspektlərindən biri sayılır [6]. Funksional-dəyər təhlil üsulundan bölüşdürücü logistika sisteminin təşkilati-iqtisadi strukturunun təkmilləşdirilməsinin metodiki instrumentarisini işləyib hazırlamaq üçün istifadə olunur. BLS-də funksional-dəyər təhlilinin obyektini kimi axın prosesləri (əmtəə, informasiya və maliyyə) qəbul edilə bilər.

Üçüncü mərhələdə - BLS-nin real vəziyyəti məqsədli vəziyyəti ilə müqayisə edilir və idarəedici aparatın qarşısında duran problemlər və vəzifələr aşkara çıxarılır. Bu mərhələdə BLS-nin idarə edilməsinin əsas vəzifəsi birinci və ikinci mərhələlərdə alınmış informasiyalar əsasında fəaliyyət proqramı qəbul etməkdir. Bu mərhələnin yeganə problemi idarəetmə qərarlarının qəbulu problemidir, yaxud seçim problemidir. BLS-nin resursları həmişə məhduddur və onlardan istifadənin bir çox imkanları mövcuddur. Effektiv idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün xüsusi metodlardan istifadəyə ehtiyac yaranır. Əməliyyatların araşdırılması bir qrup məsələləri həll edir: işin məqsədi – zəruri resursların məhduddluğu – mümkün qərarların variantlarının axtarılması – fəaliyyət üsulunun müəyyənləşdirilməsi [8].

Bölüşdürücü logistika sisteminin qarşısına qoyulan məqsədə nail olmaq üçün optimal qərar qəbul ediləndən sonra onun praktiki reallaşdırılmasına dair plan hazırlamaq və yerinə yetirilməsinə başlamaq lazımdır. Qəbul edilmiş qərarın reallaşdırılması prosesində rəhbər qarşıya qoyulan vəzifənin həyata keçirilməsinə daim nəzarət etməlidir. Bu mərhələdə rəhbər təkcə hazırkı zamanda situasiyanı qiymətləndirməməli, həm də ona aktiv təsir etməlidir. Bu zaman menecmentin müxtəlif üsullarından, xüsusilə motivasiya metodundan istifadə edilə bilər.

Bölüşdürücü logistika sisteminin idarə edilməsinin **beşinci mərhələsində** menecment, proqnozlaşdırma, inteqrasiya və koordinasiya metodlarından istifadə edilir. Proqnozlaşdırma metodu gələcək BLS-nin keyfiyyət dəyişiklikləri haqqında fərziyyəyə, yaxud mövcud qanunauyğun inkişafın gələcəkdə qorunub saxlanılmasına əsaslanır. Birinci halda (uzunmüddətli proqnoz üçün) ekspert metodundan, ikinci halda (qısamüddətli və ortamüddətli proqnoz üçün) ekstrapolyasiya metodundan istifadə edilə bilər.

BLS-nin idarə edilməsi prosesində logistik inteqrasiya metodu mühüm əhəmiyyətə malikdir. Logistik inteqrasiya metodu həm müəssisədaxili material axınının, həm də onun bölüşdürmə kanalları üzrə hərəkətinin idarə edilməsində tətbiq etməlidir.

3. İdarəetmə qərarlarının qəbulu menecmentin yeni sferası kimi

İdarəetmə qərarlarının işlənməsi və qəbulu nəzəriyyəsi menecmentin yeni sferası kimi XX əsrdə formalaşmışdır. Praktikada idarəetmə qərarlarının qəbulu nəzəriyyəsinin tətbiqi biznesin əsas sferaları olan istehsalın, kommersiyanın, marketinqin və logistikanın effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa imkan vermişdir.

Hər bir elm “qərar” anlayışını müxtəlif formada şərh edir. Fəlsəfə elmində qərar proses və məqsədin seçilməsi və ona nail olmağın mexanizmi kimi müəyyənləşdirilir. İqtisadiyyatda “qərar” anlayışı proses kimi, konkret seçimin nəticəsi kimi və seçimin yekunu kimi izah edilir. Proses kimi qərara həmin müddətdə hazırlanan, qəbul edilən və həyata keçirilən müəyyən zaman kəsiyində baxılır.

Menecmentdə “qərar” anlayışı təşkilati və psixoloji əsaslara söykənir və qərarların qəbulu ümumi nəzəriyyəsinə əsaslanır. Qərar anlayışı barədə müxtəlif fikirlər söylənilir, xüsusilə: bir sıra mümkün variantlardan müəyyən fəaliyyət növünün seçilməsi; biznesin məqsədinin və ona nail olmağın vasitə və üsullarının seçilməsi; idarəedici əməyin nəticəsinin konkret təsərrüfat problemlərinin yaranmasına reaksiya; yaranmış təsərrüfat problemlərinin uğurla çözülməsini təmin edən mümkün idarəetmə fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin yekunu kimi.

“İdarəetmə qərarı” barədə V.S.Yukayevanın söylədiyi fikir daha maraqlıdır: “Müəssisədə idarəetmə qərarı idarəetmə sisteminin fəaliyyətinin obyektiv qanunların öyrənilməsi və onun vəziyyəti haqqında informasiyanın təhlili əsasında yaranmış problemin effektiv həlli üzrə kollektivin fəaliyyət proqramını müəyyənləşdirən idarəetmə subyektinin (fərdi, yaxud qrup şəxslərin) yaradıcı aktını ifadə edir” [11, s.20].

İqtisad elmində idarəetmə qərarlarının qəbulu proseslərinin bir çox xarakteristikası vardır. İdarəetmə prosesi idarəetmə qərarlarının qəbulunun formalaşması və icrasının təşkili üzrə prosedurların sistemi kimi şərh edilir. İdarəetmə qərarlarının səviyyəsi və keyfiyyəti şirkətin ideologiyasını və imicini, rəhbərin reputasiyasını şərtləndirir. Qərar konstruktiv olmalıdır. İstənilən idarəetmə qərarı əvvəllər qəbul edilən qərarlara tam uyğun gəlməyə bilər, çünki müəssisənin xarici və daxili mühiti çox sürətlə dəyişikliyə məruz qalır. Məhz ona görə də idarəetmə qərarlarının qəbulunda xarici və daxili biznes mühitinin dəyişilməsilə şərtlənən innovativ yanaşma olmalıdır.

V.M.Semyonovun təklif etdiyi idarəetmə qərarlarının təsnifatı xüsusi diqqət çəkir. *İdarəetmə qərarları müxtəlif olur; şifahi, yaxud yazılı; fərdi və kollektiv; ənənəvi və innovativ və s.* Təəssüf ki, çox vaxt qərar son dərəcə intuisiya əsasında qəbul edilir. Bu halda idarəetmə qərarlarının hazırlanmasında bütün imkanlar və metodlar, xüsusilə iqtisadi-riyazi modellərin tətbiqi, kompüter texnologiyalarından istifadə nəzərə alınmır [5].

“Qərar” anlayışı həm elmi ədəbiyyatda, həm də praktiki fəaliyyətdə fərqli izah edilir. Bir qrup müəlliflər “qərarı” proses kimi, ikinci qrup variantın seçilməsi üzrə fəaliyyət

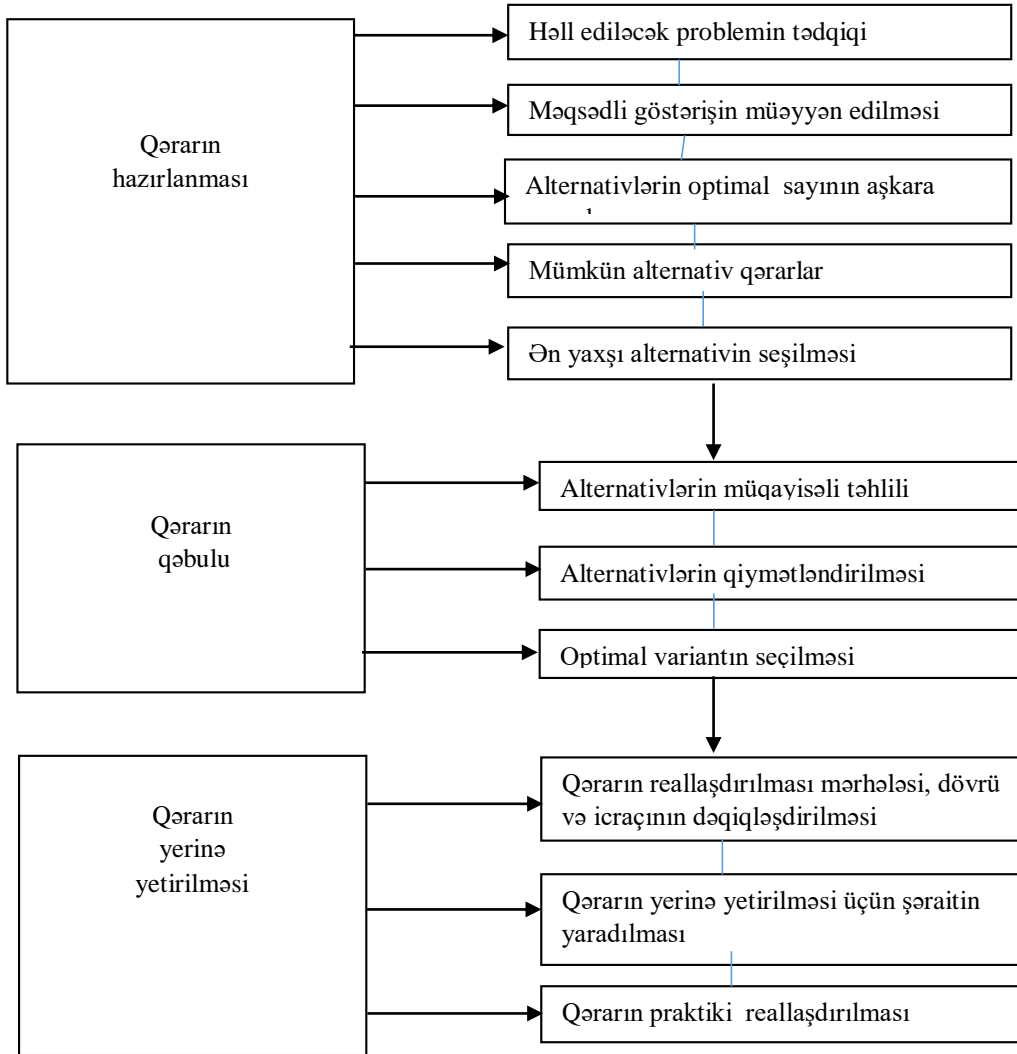
kimi, üçüncü qrup – nəticə kimi dəyərləndirir. Bu anlayışların hər biri problemin başa düşülməsinə uyğun məna kəsb edir.

İdarəetmə qərarlarının effektivliyi müxtəlif vəziyyətdən kompleks istifadə ilə əlaqədardır, o cümlədən idarəetmə qərarlarının qəbulu prosedurlarından, onların praktiki reallaşdırılması qaydası və şərtlərindən bilavasitə asılıdır. Ona görə də idarəetmə qərarlarının işlənməsi və qəbulunun metodoloji əsaslarını öyrənmək çox vacibdir. Hər şeydən öncə bu sahədə istifadə olunan aparatı, o cümlədən idarəetmə qərarlarının metodologiyasını, işlənmə üsullarını, hazırlanmasının təşkilini və keyfiyyətinin qiymətləndirilməsini müəyyənləşdirmək lazımdır. “İdarəetmə qərarlarının metodologiyası” termini idarəetmə qərarlarının işlənilməsi ilə əlaqədar fəaliyyətin təşkilidir. “Qərarın işlənməsi üsulları” anlayışına üsullar, formalar, priyomlar, idarəetmə qərarlarının hazırlanması üzrə işin yerinə yetirilməsi daxildir. “İdarəetmə qərarlarının işlənməsinin təşkili” anlayışına müəssisənin struktur bölmələrinin, eləcə də müəyyən edilmiş reqlament, təlimat, normativlər və digər direktiv sənədlər əsasında qərarın hazırlanması prosesi çərçivəsində onun əməkdaşlarının birgə işinin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər daxildir. “İdarəetmə qərarının keyfiyyəti” anlayışı qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağı təmin edən idarəetmə qərarına mütləq uyğun gəlməli olan müxtəlif xassələr sistemini ifadə edir.

İdarəetmə qərarları məzmununa görə bölünür: biznesin effektivliyinin təmin edilməsi, müəssisənin bazar fəaliyyətinin kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinin yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar **iqtisadi**; müəssisə işçilərinin əmək şəraitinin təkmilləşdirilməsinə və digər sosial problemlərin həllinə yönəldilən **sosial**; texniki siyasətin təzələnməsi, texnologiyanın təkmilləşdirilməsi, yeni əmək metodlarının tətbiqinə hədəflənən **texniki**; əməkdaşların əməyinin təşkilinin keyfiyyətə təkmilləşdirilməsinə, yeni normativlərin, əmək normalarının və s. tətbiqinə yönəldilən **təşkilatı** [7].

İdarəetmə qərarlarının hazırlanması və qəbulu prosesləri çox mərhələlidir. İdarəetmə qərarının hazırlanması mərhələsində vəziyyətin xüsusiyyətinin, alınmış informasiyanın toplanması və emalının öyrənilməsi həyata keçirilir, həlli vacib olan problemlər müəyyənləşdirilir. İdarəetmə qərarının qəbulu mərhələsində qərarların müxtəlif variantlarının işlənməsi və qiymətləndirilməsi həyata keçirilir, nəhayət, konkret şəraitdə qərar qəbul edilir. İdarəetmə qərarının reallaşdırılması mərhələsində qərarın dəqiqləşdirilməsi və istehlakçıya çatdırılması üçün zəruri tədbirlər aşkara çıxarılır, qeyd olunanların yerinə yetirilməsinin gedişinə nəzarət həyata keçirilir, lazımi düzəlişlər edilir və nəticənin qiymətləndirilməsi aparılır.

Qeyd edilən bütün prosesləri aşağıdakı ardıcılıqla təqdim etmək olar (Şəkil 1).

Şəkil 1. İdarəetmə qərarının işlənməsi və qəbulu

İdarəetmə qərarının qəbulunun müasir nəzəriyyəsində məcmu yanaşmaları və konsepsiyaları iki prinsiplial istiqamətə ayırmaq olar; qərar qəbulunun riyazi nəzəriyyəsi (normativ nəzəriyyə) və qərar qəbulunun əxlaqi nəzəriyyəsi (deskriptiv). Qərar qəbulunun riyazi nəzəriyyəsi optimal qərarların qəbulu üçün riyazi metodlar, modellər və alqoritmlərdən istifadə olunması ilə xarakterizə edilir. Mürəkkəb vəziyyətdən çıxış imkanı idarəetmə qərarının qəbulunun əxlaqi nəzəriyyəsinin inkişafından asılıdır. Bu nəzəriyyədə qərarın qəbulu prosesində bir sıra səbəblərə görə optimal qərar qəbulu

qeyri-mümkün olan və məhdud rasionallıq şəraitində hərəkət etmək məcburiyyətində qalan subyektin roluna mühüm əhəmiyyət verilir.

İdarəetmə qərarlarının işlənməsi və qəbulu nəzəriyyəsi müəssisə və təşkilatların bütün əsas funksiyalarına şamil edilir ki, bu da onun istifadəsində müəyyən xüsusiyyətlərin olmasını inkar etmir. Logistikada idarəetmə qərarlarının qəbulu spesifikası onun funksional sahələrində məqsədli göstərişlərdə, xüsusən idarəetmə obyektində, qərarın qəbulu vəzifəsi və üsullarında təcəssüm edilir ki, bu da idarəetmə qərarlarının təsnifatında əks olunur.

4. Logistikada idarəetmə qərarlarının təsnifatı

İdarəetmə qərarlarının qəbulu obyektini axın, yaxud axın prosesləri təşkil edir. İqtisadi axın – verilmiş parametrlərlə müəyyən təsərrüfat sistemi çərçivəsində yaranma mənbəyindən (istehsal) təyinat yerinədək (istehlak) irəliləyən nisbətən eynicins iqtisadi elementlərin məcmusudur [10, s.57-59]. İqtisadi elementlərə təsərrüfat sistemində istifadə olunan bütün növ resurslar və onlardan istehsal edilən məhsullar daxildir.

Logistikada idarəetmə qərarlarının qəbulunda başlıca məqsəd əmtəə və xidmətlərin istehsal sferasından istehlak sferasına irəliləməsi prosesində yaranan məcmu xərclərin minimumlaşdırılmasıdır. *Logistikanın əsas predmetini material və onunla əlaqədar axınların hərəkətində yaranmış iqtisadi münasibətlər və təsərrüfat prosesləri təşkil edir.*

Logistikanın nəzəri-metodoloji anlayışının təhlili göstərir ki, logistikanın obyekt, predmeti və məqsədinin müəyyənləşdirilməsində fərqlilik mövcuddur və bu da onların məntiqi qarşılıqlı əlaqəsini pozur. Belə ki, logistikada axın anlayışı çoxdan istifadə olunur; fizikada (elektron axını), kütləvi xidmət nəzəriyyəsində (tələb axını). Logistikanın mahiyyəti və onun effektiv istifadəsinin vəzifəsi idarəetmə obyektinin və qərarın qəbulunun təkrar istehsal prosesi, yaxud əmtəə, xidmət və iş qüvvəsinin istehsalı, bölgüsü, tədavülü və istehlakı prosesi kimi müəyyən edilməsinə daha uyğundur. Deməli, idarəetmə qərarlarının logistik qəbulu və reallaşdırılmasının əsas məqsədi təkrar istehsal prosesini optimallaşdırmaqdır, optimallaşdırma meyarı isə məsarifin optimal miqdarında ən yaxşı parametrlərə (dinamika, struktur və keyfiyyət) nail olunmasıdır.

Logistikanın obyekt, predmeti və əsas məqsədi müəyyənləşdirildikdən sonra idarəetmə qərarlarının təsnifatını əsaslandırmaq olar (Cədvəl 1).

İdarəetmə qərarlarının ilk təsnifat əlaməti logistika sisteminin inkişaf səviyyəsidir. *Logistika sisteminin fəaliyyətinin təşkili prosesində ümumi və spesifik qanunauyğunluğa fərqləndirmək lazımdır. Ümumi qanunauyğunluğa aiddir; emerdjenlik, kommunikativlik, ierarxiçlik, adaptasiyalıq, ekvifinallıq və zəruri müxtəliflik qanunu. Spesifik*

qanunauyğunluğa logistik sistemin aşağıdakı xassələri aiddir; logistik zəncir və kanallar arasında təşkilati; sistemin iştirakçıları arasında iqtisadi; inteqrasiyalıq; differensiallıq; altsistemlərin (elementlərin) muxtariyyətliyi; müxtəlif iqtisadi axınların hərəkətini təmin edən eynicins elementlərin uyğunluğu.

Cədvəl 1. Logistikada idarəetmə qərarlarının təsnifatı

Təsnifat əlaməti	İdarəetmə qərarının növü
Logistika sisteminin səviyyəsi	Makroloji Metoloji Mikroloji
Logistikanın funksional sahəsi	Tədarük Bölüşdürmə İstehsal Nəqliyyat Anbar
Axın prosesinin növü	Material Maliyyə İnformasiya Əmək Servis
İdarəetmənin tipi	Ənənəvi Sistem Situasiya Stabilizasiya
İdarəetmənin səviyyəsi	Statistik Operativ
Məqsədli istiqamət	Qarşılıqlı fəaliyyət Kooperasiya İnteqrasiya
İnnovativ səviyyə	Ənənəvi İnnovativ
Nəticə	Rasional Optimal
İdarəetmənin funksiyaları	Planlaşdırma Təhlil Təşkil Operativ tənzimlənmə Nəzarət
Sahə mənsubiyyəti	Əmtəə istehsalı Xidmət istehsalı
Qərarın qəbulu üsulları	Ekspert İqtisadi-riyazi

Logistikanın funksional sahələrində idarəetmə qərarları məqsəd – strategiya - vəzifə (funksiya) - qərar sxemi üzrə qəbul edilir. Bölüşdürücü logistikanın funksiyalarından biri və ən vacibi sifarişlərin idarə edilməsidir. *Elmi ədəbiyyatda qeyd edilən sifarişlərin idarə edilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır* [8]:

- son istehlakçıların sifarişlərinin ödənilməsinə istiqamətləndirmə;
- hazır məhsulun istehsalına tələbatın giriş axını tələbi stimullaşdırılmalıdır, yəni tələbə reaksiya verməlidir;
- istehlakçıların sifarişlərinə uyğun yaxşı koordinasiya və tez malgöndərmə şirkətin rəqabət üstünlüyünü təmin edir;
- xərc və faydalılığın əlaqələndirilməsi prinsipi.

Bölüşdürücü logistika – logistikanın funksional sahəsidir, logistika sisteminin çıxış axınlarının idarə olunması (material, maliyyə, informasiya, heyət və s.) əmtənin istehlakçı üçün satış yerinə çatdırılmasına yönəldilir. Bölüşdürücü logistika sistemi aşağıdakı prinsiplər əsasında qurulur [4]:

1. Əmtə hərəkatının bütün proseslərinin **koordinasiyası**;
2. Hazır məhsul və xidmətin bölüşdürmə proseslərinin idarə edilməsinin bütün funksiyalarının **integrasiyası**;
3. **Sistemlilik**, yəni təchizat fəaliyyətinin bütün elementlərinin məqsədi və qarşılıqlı əlaqələndirilməsində bölüşdürmənin idarə edilməsi kimi;
4. **Komplekslilik**, yəni alıcıların tədiyyə qabiliyyətli tələbinin ödənilməsilə əlaqədar bütün məcmu problemlərin həll edilməsi;
5. Bazarın daim dəyişən tələbinə və ilk növbədə alıcıların sifarişlərinə kommersiya, kanal və fiziki bölüşdürmənin **adaptasiyası**;
6. Həm sistemin hissələrinin nisbətində, həm də onun fəaliyyət rejimində **optimallıq**;
7. Həm təşkilati strukturda, həm də idarəetmənin təşkilində **rasionallıq**.

Logistik menecmentin əsas obyekt qismində əmtə-material axını çıxış edir. "Axın" termini ilə bağlı bir sıra anlayışlar mövcuddur: Məsələn, bölüşdürmə və təchizat sferasında – "Əmtə axını"; maddi-texniki təminat və nəqliyyat sferasında – "Yük axını". Material axını anlayışı barədə müxtəlif təyin etmələri ümumiləşdirərək nəticə çıxarmaq olar ki, logistikada material axınları istehlakçıların tələblərini (sifarişlərini) ödəmək üçün material resurslarının və hazır məhsulun logistik əməliyyatları, prosesləri və predmetlərinin qarşılıqlı əlaqəli məcmusunu ifadə edir.

6. Nəticə

1. Logistikanın mahiyyəti və effektiv istifadəsi təkrar istehsal prosesi, yaxud əmtə, xidmət və iş qüvvəsinin istehsalı, bölgüsü, tədavülü və istehlakı prosesi kimi onun idarəetmə obyektinin və qərarların qəbulunun müəyyənləşdirilməsinə daha uyğundur.
2. Müəssisə daxili bölüşdürücü logistika sisteminin idarə edilməsi üçün tətbiq edilən bir sıra üsullar mövcuddur, lakin onların BLS-nin idarəetmə prosesinin həyata keçirilməsində mərhələlər üzrə istifadəsi çətindir, əlavə vaxt və resurs tələb edir ki, bu da logistikanın təməl prinsiplərinə uyğun gəlmir.

3. İnteqral logistik paradıqmalar əsasında BLS-nin idarə edilməsinin xüsusi üsullarının olmaması və mövcud üsullardakı nöqsanların aşkara çıxarılması idarəetmə şəraitinə adekvat yeni daha təkmil üsulların işlənilib hazırlanmasını, yaxud BLS-nin idarə edilməsinin mövcud üsullarının təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

4. BLS-nin idarə edilməsi üçün mövcud idarəetmə üsullarını yalnız o halda uyğunlaşdırmaq olar ki, bölüşdürmə kanalı tam şəffafdır və kanal üzrə informasiya sərbəst hərəkət edir, yəni logistika kanalı daxilində sistemli inteqrasiya mövcuddur. Bölüşdürücü logistika kanalı daxilində inteqrasiya olmayanda əmtəə-material axınının hərəkətini səmərəli idarə etmək üçün ekonometrik model qurmaq vacibdir. Modelin qurulması istənilən zaman kəsiyində əmtəə-material axınının mövcud vəziyyəti haqqında tam informasiya almağa imkan verəcəkdir. Belə informasiya olanda istehsalçı şirkətin rəhbəri (sahibkarı) istehlak bazarına doğru əmtəə-material axınının hərəkətinə müntəzəm nəzarət həyata keçirəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Анфилатов В.С. и др. Системный анализ в управлении: Учеб. Пособие – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
2. Патрушева Е.С. Управление производственными и финансовыми рисками предприятия/инвестиции в России, 2002, №1.
3. Родников А.Н. Логистика: Терминологический словарь. М.: Экономика, 1995. – 251 с.
4. Сергеев В.И. Менеджмент в бизнес-логистике-М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 1997. – 772 с.
5. Семёнов В.М. Эффективность логистических систем/Маркетинг, 2000, №2.
6. Семенов А.И. Предпринимательская логистика, СПб.: Политехника, 1997. – 349 с.
7. Сидоров И.И. Логистическая концепция управления предприятием. СПб.: ДНТП общества «Знание», ИВЭСЭП, 2001. – 168 с.
8. Современная логистика/Д.Джонсон, Д.Вуд, Д.Вшрдлоу, П.Мэрфи. – М.: Вильямс, 2002, - 624 с.
9. Философский словарь/под ред. И.Т.Фролова, 7-е изд., перераб и дом. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
10. Чеботаев А.А. Логистика. Логистические технологии: Учеб. Пособие. – М.: ИТК «Дашков и К», 2002. – 172 с.
11. Юкаева В.С. Управленческие решения. М.: Экспресс – Полиграф – Сервис, 1998. – 198 с.